

4-vuotias

Lehtinen on päivitetty versio
vuonna 2007 ilmestyneestä lehtisestä.

Sisältöä ovat kommentoineet:

Katri Kanninen, VET psykoterapeutti, PsT
Mirjami Mäntymaa, lastenpsykiatri, LT
Saara Salo, psykoterapeutti, PsT
MLL:n asiantuntijat

Alkuperäinen käsikirjoitus:

Arja Häggman-Laitila, dosentti, TtT

Asiantuntijat:

Tuovi Keränen, psykologi, PsM
Anu Lius, kätilö
Nina Melamies, erityisluokanopettaja, KM
Kirsi Otronen, terveydenhoitaja
Kaija Puura, lastenpsykiatri, LT
Markus Torkkeli, luokanopettaja, KT

Julkaisija

Mannerheimin Lastensuojeluliitto
Toinen linja 17, 00530 Helsinki
p. 075 324 51
mll@mll.fi
www.mll.fi

Tilaukset

www.mll.fi/kauppa
tilauspalvelu@mll.fi
p. 075 324 5480
tilausnumero 30097

Ulkoasu: Hahmo

Taitto: Virma/Minna Laatikainen

Kuvat: Keksi/Suvi-Tuuli Kankaanpää

Kirjapaino: ESA Print Oy 10 2013

Sisältö

Iso, pieni ihminen | s. 5

Vanhemmat ja sisarukset esikuvina | s. 5

Isovanhempien seurassa | s. 6

Tytöt ja pojat | s. 6

Taitavat kädet, vikkelät jalat | s. 7

Viisaasti median ääressä | s. 10

Vanhemman hoivassa, vaaroja välttäen | s. 10

Tuttu ja turvallinen päivärytmi | s. 13

Omatoiminen lapsi | s. 14

Yöllisistä vahingoista | s. 14

Tarinaniskijä vauhdissa | s. 14

Tiedonjanoon | s. 16

Tunteet tutuiksi | s. 16

Rajat helpottavat elämää | s. 18

Syllissä saa kiukutella | s. 18

Hyvä, paha, oikein vai väärin? | s. 20

Arvokas, kiva leikki | s. 22

Yhdessä on kivempaa | s. 23

Lukijalle

Lapsi on kehityksessään suvantovaiheessa. Riehakas ja mahtipontinen neljävuotias saattaa muuttua rauhalliseksi ja pohdiskelevaksi. Vaikka lapsi on monessa asiassa itsenäinen eikä vaadi niin paljon huomiota kuin ennen, hän tarvitsee vanhempiaan. Vanhempien haasteena on lapsen rohkaiseminen ja tukeminen aloitteellisuuteen ja omaehtoiseen leikkiin. Lapsen moraalien ja sosiaalisen kehityksen tukeminen ja rajojen asettaminen ovat tämänikäisen vanhemmille ajankohtaisia.

Jokainen lapsi kehittyy yksilöllisesti omaan tahtiinsa. Tässä lehtisessä kerrotut kehitysvaiheet ovat viitteellisiä. Lapsen kehitysvaiheet ja hänen persoonallisuutensa kasvattavat vanhemmuuteen. Vanhemmat tuntevat itsensä ja lapsensa parhaiten. He tietävät, mikä on heille hyväksi ja milloin omat voimat eivät riitä. Kaikilla on pulmia ja ongelmia. Niihin kannattaa hakea rohkeasti tukea ja neuvoja: mitä varhemmin, sitä parempi. Toisen ihmisen tuki auttaa vanhempaa jaksamaan.

i Tukea vanhemmuuteen

MLL:n Vanhempainpuhelin

0600 12277

Vanhempainnetti

www.mll.fi/vanhempainnetti

Iso, pieni ihminen

Lapsi alkaa huomioida toisia ihmisiä entistä enemmän eikä ole niin itsekkeinen kuin ennen. Hänestä on tulossa yhteistyökykyinen ja -haluinen. Muut ihmiset ja heidän erilaisuutensa kiinnostavat.

Tämänikäinen hämmästyttää vanhempiaan huomaavaisuudellaan ja avuliaisuudellaan. Lapsi haluaa pitää huolta läheisistään, hän voi esimerkiksi kysyä vanhemmiltaan työpäivän kuulumisia tai haluaa auttaa kotitöissä. Hän voi jättää nallensa isoäidille, jotta tämä halaisi sitä ikävissään.

Vaikka lapsi on nyt aiempaa huomaavampi, hän kaipaa itsekkin huomiota. Hän tahtoo olla välillä aivan pieni. Hän nauttii siitä, kun vanhemmat hellivät ja hoivaavat häntä.

Lapsi on ajatuksissaan jo iso. Hänen itsetuntonsa kehitykselle on tärkeää, että häntä rohkaistaan ja hänestä ollaan ylpeitä. Lapsen onnistumisista on hyvä kertoa muille perheenjäsenille niin, että lapsikin sen kuulee. Hän oppii näkemään itsensä sellaisena kuin muut hänet näkevät. Toisten ihmisten mielipiteet hänestä vaikuttavat hänen itsetuntoonsa. Hän pystyy puhumaan paremmin itsestään ja tekemisistään myönteisesti, jos hän on usein kuullut perheenjäsenten puhuvan toisistaan samaan sävyyn. Tämänikäinen pahoittaa herkästi mielensä. Hänen kustannuksellaan ei saa laskea leikkiä.

Lapsi arvioi omia kykyjään vertaamalla itseään ystäviinsä. Vertaisryhmässä menestyminen alkaa vaikuttaa lapsen itsetuntoon. Lapsen on saatava tietää, ettei kukaan osaa kaikkea. Lasta on hyvä

muistuttaa hänen hyvistä ominaisuuksistaan ja taidoistaan. Hän on riittävän hyvä, vaikkei hän aina pärjäisi tekemisissään muiden rinnalla.

Vanhemmat ja sisarukset esikuvina

Lapsi seuraa perheenjäsentensä käyttäytymistä eri tilanteissa ja jäljittelee sitä. Hän ihailee vanhempiaan, ovathan he hänelle ihmisenä olemisen esikuvia. Lapsi oppii perheenjäseniltään esimerkiksi puhetyyliin, käytöstapoja, suhtautumisen toisiin ihmisiin ja hellyyden sekä tunteiden osoittamisen taitoja. Vanhemmat näkevätkin tämänikäisessä lapsessaan usein omia piirteitään.

Sisarussuhde on yksi läheisimmistä ja pisimpään elämässä kestävästä ihmissuhteista. Sisarukset oppivat yhdessä olemista, kilpailemista, neuvottelua, toisen tukemista, oman puolensa pitämistä ja periksi antamista. Sisarukset saavat toinen toisiltaan tunnustusta omista taidoistaan ja kehittävää palautetta. Sisaruussuhteissa lapsi oppii riitojen selvittämisen taitoja.

Jos vanhemmat ja lapsi joutuvat olemaan erossa toisistaan, lasta on hyvä valmistaa tulevaan eroon ja selittää sen syy. Vanhemmistaan erossa olevan lapsen on saatava olla päivittäin yhteydessä rakkaimpiinsa vaikka puhelimella. Lapselle voi jättää eron ajaksi mukavan, lohduttavan muiston tai tehtävän, jota tehdessä lapsi kokee olevansa vanhempiensa mielessä. Valokuvat tai vaikkapa yhteinen sopimus rakkaalle osoitetusta ajatuksesta nukkumaanmenohetkellä voivat tuoda lohtua ikävään. Lapsi

kokee erossaoloajan pituuden toisin kuin aikuinen. Vanhempien muutaman päivän poissaolo voi tuntua lapsesta ikuisuudelta. Hyvä nyrkkisääntö on, että lapsi voi olla vanhemmistaan erossa yhtä monta yötä kuin hänellä on ikävuosia.

Isovanhempien seurassa

Isovanhemmat ovat lapselle tärkeitä ihmisiä. Lapsella saattaa nykyisin olla huomattavasti enemmän isovanhempia kuin sisaruskuksia. Eliniän pidennettyä isovanhemmilla voi olla aiempaa enemmän aikaa ja mahdollisuuksia seurata lastenlastensa elämää. Tämä on lapselle rikkaus, jota kannattaa vaalia. Vanhempien ja isovanhempien yhteinen asia on huolehtia siitä, että lapsi saa tutustua isovanhempiinsa ja voi jakaa heidän kanssaan monenlaisia kokemuksia.

Kaikilla lapsilla ei kuitenkaan ole isovanhempia. Myös isovanhempien elämäntilanteet ovat erilaisia, eikä suhteesta aina muodostu läheistä. Isovanhemmuus on lapselle tärkeää etäisenä ja muodollisenaakin. Suhdetta siis kannattaa pitää yllä. Jos omat vanhemmat eivät voi olla isovanhempia, voi sellainen löytyä muualta. Varamummoksi tai -vaariksi voi ryhtyä joku muu lähipiiriin kuuluva vanhempi henkilö tai vapaaehtoistyöstä innostunut aikuinen.

Isovanhempien tapaamiset lisäävät lapsen mahdollisuuksia nauttia aikuisten seurasta. Isovanhemmat voivat tarjota lapsenlapselleen aikaansa ja jakamatonta huomiotaan. He voivat keskittyä rauhalliseen yhdessäoloon ilman työelämän ja kotitöiden paineita. Tämänikäisen lapsen

kanssa seurustelu on vaivatonta. Yhteistä tekemistä on helppo löytää. Yhdessäolo on puolin ja toisin palkitsevaa. Lapsi nauttii tutuiksi tulleista yhdessäolon tavoista ja osaa jo niitä odottaa etukäteen.

Tytöt ja pojat

Lapsi oivaltaa aiempaa selvemmin, että hänen vanhempiansa suhde on erityinen. Hän etsii omaa rooliaan ja paikkaansa perheessä. Poika saattaa olla isälleen mustasukkainen. Hän ihailee äitiään ja ilmoittaa menevänsä tämän kanssa naimisiin. Isä on tytölle tärkeä, ja tyttö voi olla äidille mustasukkainen.

On tärkeää, että vanhemmat puhuvat arvostavasti vastakkaisesta sukupuolesta ja itsestään naisena ja miehenä. Aikuisten asenteet vaikuttavat siihen, millaiseksi lapsen käsitys eri sukupuolista muodostuu. Jos poika näkee vain äitinsä tiskaavan ja pesevän pyykkiä, hän luulee, että kotityöt kuuluvat vain naisille.

Lapselle on jo kehittynyt kaavamaisia käsityksiä tyttöjen ja poikien eroista ja erilaisista taidoista. Vanhempien tehtävänä on kannustaa lasta kehittymään yksilönä, sukupuoleen katsomatta. Lapsen temperamentti on sukupuolta tärkeämpi. Seikkailunhaluinen tyttö tarvitsee kannustusta siinä kuin poikakin. Jokaisen pojan ei tarvitse pelata jalkapalloa tai jääkiekkoa. Onneksi maailmassa on monia muita tapoja itsensä toteuttamiseen. Lapsi saattaa tarvita kannustusta asioissa, jotka eivät ole hänen luonteelleen helppoja.

Taitavat kädet, vikkelät jalat

Lapsi hallitsee liikkeensä melko hyvin. Hän harjoittelee tasapainoaan, nopeuttaan ja kestävyyyttään. Hänen voimansa riittävät kunnon kävelyretkiin varsinkin, jos matkalla on mielenkiintoista nähtävää. Lapsi alkaa pitää erilaisista joukkuepeleistä, kuten viestijuoksusta. Hän oppii ottamaan itse keinussa vauhtia ja pystyy hyppimään

Lapsuuden kultahetket

Lapsi tarvitsee turvaa ja rauhallista yhdessäoloa vanhempiansa kanssa. Hän kaipaa rinnalleen aikuista, joka on kiinnostunut hänen tekemisistään ja sanomisistaan. Hän tarvitsee hetkiä, joiden aikana hän huomaa vanhempiansa iloitsevan hänestä.

Jokainen lapsi tarvitsee kahdenkeskistä aikaa vanhempansa kanssa. Se voi olla pelkkää oleilua, sohvalla pötköttelyä tai ylimääräinen satuhetki. Uimahalli- tai sieniretki, lumityöt ja leipominen ja muut arkiset vanhemman kanssa jaetut hetket ovat usein niitä, jotka aikuisena muistaa elämänsä parhaimpina hetkinä.

Lapsen ja vanhemman kahdenkeskiset hetket antavat aikuiselle mahdollisuuden keskittyä juuri tähän lapseen. Kotiinpaluun hetki työpäivän jälkeen kannattaa rauhoittaa lapselle ennen kotitöihin ryhtymistä.

Koko perheen yhteiset harrastukset, matkat ja arkihetket, kuten yhteinen iltateria ja saunominen, luovat oman perheen yhteishenkeä.

Isovanhemmat ovat lapselle erityisiä ihmisiä. Jos heitä ei syystä tai toisesta ole, voi joku muu lähipiiriin kuuluva henkilö ryhtyä varamummoksi tai -vaariksi.

Lapsi nauttii hassuttelusta. Näin hän tutustuu huumoriin ja pääsee osalliseksi elämisen riemua.

Hassutellaan!

Hassuttelu toisen ihmisen kanssa on tärkeää. Hullutellussa lapsi tutustuu huumoriin ja pääsee osaksi elämisen riemua. Lapsesta on ihanaa, kun hänellä on vanhempiensa kanssa yhteinen salakieli. Se koostuu omista, itse keksityistä sanoista, joilla perheenjäsenet kertovat toisilleen välittämistään. Hellittelykieltä kannattaa vaalia.

muutaman hypyn yhdellä jalalla. Hän kiipeilee puissa, opettelee narulla hyppelyä ja ottaa tanssiaskeleita. Hän alkaa olla motorisesti niin kehittynyt, että hän voi opetella hiihtämään, laskemaan mäkeä, luistelemaan, uimaan ja pyöräilemään. On tärkeää, että lapsi saa nauttia monipuolisesta liikunnasta vapaasti, ilman päämäärään tähtäävää harjoittelua.

Yleensä tämänikäinen viihtyy pitkiä aikoja kynien, siveltimeen, saksien ja muoviluvahan parissa. Puuhailu tuottaa lapselle iloa sellaisenaan, lopputulos ei ole niin tärkeä. Lapsi tekee mielellään käytännön kokeita: hän punnitsee, mittaa, sekoittaa ja liottaa vaikka tussia vesilasisissa. Nikkaroiminen ja ompeleminen oikeilla työvälineillä on lapsesta hienoa. Kokeilut ja tekemiset eivät ole spontaaneja, lapsi suunnittelee usein etukäteen tekemensä. Hän myös keksii ne itse. Aikuisen tehtäväksi jää hankkia taitaville pienille käsille materiaalia ja antaa lapsen puuhata vapaasti, sotkuista välittämättä.

Erilaisia temperamentteja

Lapsen synnynnäinen temperamentti vaikuttaa siihen, kuinka hän toimii ja on vuorovaikutuksessa ympäristössänsä kanssa. Vanhemman ja lapsen hyvin erilaiset temperamentit voivat aiheuttaa pulmia, vanhemman voi olla vaikea ymmärtää lasta ja hänen tarpeitaan. Esimerkiksi ujolta lapselta saatetaan odottaa rohkeutta isossa lapsiryhmässä. Parasta olisi, että vanhempi oppisi huomioimaan lapsensa erityispiirteet ja muistamaan, että kaikkien lasten kanssa ei voi toimia samalla tavalla. Esimerkiksi ujoa ja arkaa lasta voi auttaa liittymään muiden seuraan omassa tahdissa.

Lopuksi vanhempi auttaa lasta sotkujen siivoamisessa.

Piirroksissa on nyt aiempaa enemmän tunnistettavia yksityiskohtia. Lapsi piirtää ihmishahmoon pään, vartalon ja raajat. Piirrosten taloissa on ikkunat, ovi, jopa postilaatikko. Lapsi tuntee päävärit.

Musiikki houkuttelee lapsen laulamaan ja liikkumaan, tekemään lauluista omia sovituksiaan. Lapsi innostuu omista soittimista, joiden avulla hän voi tutustua musiikin perusasioihin, kuten rytmiin.

Lapsi pystyy arvioimaan omia aikaansaannoksiaan. Epäonnistuminen ei enää ole koko päivää pilaava asia. Hänen keskittymiskyksensä on niin hyvä, että hän jaksaa paneutua tekemisiinsä yhtäjaksoisesti

aiempaa pidempään saadakseen työnsä valmiiksi. Lapsi tarvitsee totuudenmukais- ta, myönteistä palautetta tekemisistään.

Viisaasti median ääressä

Lapsi pitää tietokonepeleistä ja televisio-ohjelmista. Kiinnostus viettää enemmän aikaa median parissa liittyy siihen, että lapsi ymmärtää entistä paremmin kuvaohjelmien juonirakennetta, hahmojen toimintaa sekä television tapaa kuvata todellisuutta. Lapsi myös jaksaa keskittyä pidempään. Parhaimmillaan media voi tarjota lapselle yhden mahdollisuuden ilmaista itseään ja käyttää mielikuvitustaan. Mediakulttuuria seuraamalla lapsi pääsee havainnoimaan ja tulkitsemaan erilaisia kuvia todellisuudesta.

Vaikka lapsi osaa jo käyttää itse media-laitteita, hän tarvitsee aikuista selittämään ja auttamaan kokemuksen jäsentämisessä. Vanhempien tehtävänä on myös harkita, mitä tietokonepelejä ja televisio-ohjelmia he antavat lapsensa pelata ja katsoa. Vanhemmat vastaavat siitä, että tietokonepelit ja tv-ohjelmat ovat lapsen ikätasolle sallittuja. Aikuisen velvollisuutena on lisäksi seurata, ettei lapsi vietä median ääressä liian kauan aikaa.

Lapselle olisi parasta, jos vanhemmat pelaisivat ja katsoisivat ohjelmia hänen kanssaan yhdessä. Samalla he voivat opettaa lasta erottamaan pelien ja ohjelmien fiktiivisen todellisuuden oikeasta elämästä.

Koko perheen mediankäyttöön pitäisi myös kiinnittää huomiota. On varmistettava, ettei lapsi joudu kohtamaan hänelle

soveltumattomia sisältöjä toisten perheenjäsenten mediankäytön yhteydessä. Vanhemmat ovat myös mediankäytössään lapselleen esimerkkejä. Jokaiseen päivään pitäisi mahtua median lisäksi myös liikuntaa, yhdessäoloa ja muuta tekemistä.

Vanhemman hoivassa, vaaroja välttämällä

Lapsi pärjää leikeissään kotipihallaan yksin, mutta tarvitsee aikuisen silmälläpitoa. Hän saattaa tarvita apua lelujen esille ottamisessa ja paikoilleen laittamisessa. Hän tarvitsee aikuista uusien liikuntataitojen opettelussa. Jotta ulkoilu olisi turvallista, lapsella on oltava sitä varten omat sääntönsä. Hän tarvitsee myös tietoa mahdollisista vaaratilanteista ja niiden välttämistä. Hänelle on kerrottava, kuinka toimia, kun vieras ihminen yrittää tehdä tuttavuutta. Tämänikäinen ei sovi pienempien sisarustensa vahdiksi.

Lapselle sattuu helposti tapaturmia myös tutussa kotiympäristössä. Leikin pyörteissä ei välttämättä huomaa ympärillään piileviä vaaroja. Lapsi voi hallita

i Ikärajat velvoittavat

Kuvaohjelmille asetetut ikärajat kertovat lapsen ikätasolle haitallisista sisällöistä. Ikärajat eivät ole suosituksia, vaan sitovia. Lapsi saa katsoa vain kaikille sallittuja kuvaohjelmia tai pelata kaikille sallittuja pelejä. Ne on merkitty kirjaimella S.

esimerkiksi pyöränsä, mutta ympäröivän liikenteen havainnointi on hänelle liikaa. Autoilijan on vaikea huomata pienikokoista lasta eikä lapsi pysty arvioimaan lähestyvän auton nopeutta. Lapsen näkökentäkin on aikuista kapeampi. Leikkivä lapsi noudattaa helposti mieleensä juolahtaneita asioita ja ajautuu vaaraan. Leikissä

pyörästä voi tulla kiitävä ambulanssi, jolle muut antavat tietä.

Lapsi on valmis liikenteeseen yksin vasta 10–12-vuotiaana. Siihen saakka ja myös silloin vanhempien tehtävänä on opastaa lasta käyttäytymään liikenteessä oikein. Lapsi pitää totuttaa käyttämään heijastinta ja pyöräilykypärää.

Tuttu ja turvallinen päivärhythmi

Lapsi tarvitsee suunnilleen samanlaisena toistuvan päiväjärjestyksen. Se auttaa häntä yhdistämään ajan ja tapahtumat toisiinsa ja vahvistaa turvallisuuden tunnetta. Lapset ovat usein itsekin tarkkoja siitä, että asiat toistuvat totutulla tavalla. Tutusta rytmistä poikkeaminen tuntuu juhralta silloin, jos arki toistuu riittävän samankaltaisena. Jos viikonlopun erilainen rytmi tekee arkeen paluun hankalaksi, arkirytmii kannattaa ulottaa viikonloppuihinkin. Näin nukahtamiset ja syömiset sujuvat sopuisammin.

Säännölliset nukkumaanmenorutiinit, rauhallinen iltasatu ja oma sänky auttavat lasta rauhoittumaan päivän tohinoista. Kiireetön iltapala ja juttuhetki luovat turvallisuutta ja antavat hyvän mielen.

Lapselle on hyvä kertoa päivärhythmissä tapahtuvista muutoksista ajoissa. Tällöin hänelle jää aikaa valmistautua tulevaan ja hän kokee olonsa turvallisemmaksi. Lapsen muisti on jo melkoisen kehittynyt. Hän saattaa muistaa viime juhannuksen ja joulun tapahtumat. Hän nauttii juhlahetken odottamisesta, niiden valmistelusta ja juhliin liittyvistä rituaaleista.

Vanhempien on tärkeää ymmärtää lapsen jaksamista ja auttaa häntä tunnistamaan sen vaihteluita. Kun vanhemmat opettavat lastaan tunnistamaan esimerkiksi väsymyksen merkkejä ja kertovat lapselleen, että tämä on väsynyt, lapsi oppii yhdistämään olotilansa väsymykseen. Hän oppii, että väsyneenä levätään tai mennään nukkumaan.

Vanhempien on tärkeää ymmärtää lapsen jaksamisen rajat. Pienet päiväunet ovat paikallaan. Jos viikonlopun erilainen päivärhythmi sekoittaa lapsen arkea, kannattaa arkirytmii ulottaa myös viikonloppuihin.

Pelot

Tämänikäinen lapsi voi pelätä monenlaisia asioita. Hän saattaa pelätä menettävänsä vanhempansa. Ajatus sairaalaan joutumisesta tai kotiin tunkeutuvasta murtovarkaasta hirvittää häntä. Pikkunaarmutkin vaativat paljon laastaria.

Rauhallinen ja asiallinen suhtautuminen ja asioiden selittäminen lapselle vähentävät pelkoja. Lasta ei saa kiusoitella peloista eikä niitä saa pilkata. Lapsen on saatava kokea, että vanhemmat ovat hänen puolellaan ja auttavat häntä.

Omatoiminen lapsi

Lapsi osaa jo itse pukeutua ja peseytyä. Puseron napit solahtavat napinläpiin mukavasti. Jotta lapsi oppisi itse huolehtimaan vaatteistaan, hänelle on näytettävä likapyykkikorin ja päällepuettavien puhtaiden vaatteiden paikat. Lapsi oppii riisumaan ulkovaatteet paikoilleen, jos hänellä on niille oma, riittävän matalalle ripustettu naulakko tai muu sopiva paikka. Lapselta tulee vähitellen omatoiminen. Kun vanhemmat kärsivällisesti ohjaavat, tavaroiden paikoilleen laittamisesta tulee tapa. Lapsi on yleensä omatoiminen ja aloitteellinen myös ihmisuhteissa. Vaikka paita tulisi päälle väärinpäin ja naapurin täti saisi hiekkaisen käden puristuksen, lapsi ansaitsee kehuja yrittämisestään.

Kotona lapsi oppii kuin huomaamatta vastuuta ja tekemään asioita yhdessä. Moni lapsi osallistuu mielellään kotitöihin, tiskaa, leipoo, kastelee kukkia, kokkaa ja kattaa pöytää. Tekemisen ja yrittämisen ilo säilyy, kun lapselta odotetaan vain hänen kykyjensä mukaisia asioita.

Yöllisestä vahingoista

Lapsi saattaa vielä kastella vuoteensa öisin. Hän ei tee sitä tahallaan. Hän toivoo, että pysyisi kuivana. Lempeä ja rauhallinen suhtautuminen auttaa ja tukee lasta parhaiten. Kun asiasta puhutaan, lapselle on hyvä puhua mieluummin kuivana pysymisestä kuin kastelemisesta. Lapselle kannattaa vakuuttaa, että hän onnistuu pian pysyttelemään kuivana. Iltajuomisen rajoittamista on hyvä kokeilla, sillä lapsen virtsarakko täyttyy ilman sitäkin yön aika-

na. Lapsen herättäminen vessaan ennen vanhempien nukkumaanmenoa ei kannata. Se ei opeta lasta hallitsemaan rakkoaan.

Lapsi tarvitsee kehuja, kun hän onnistuu nukkumaan yönsä kuivana. Moni lapsi nukkuu pari yötä kastelematta, kastelee kerran ja pysyy taas kuivana. Kuivaksi oppinut lapsi voi alkaa kastella uudestaan, jos hän on saanut virtsatietulehduksen tai hänelle on sattunut jotain hämmentävää. Kastelu voi liittyä esimerkiksi pikkusisaruksen syntymään, vanhempien avioeroon tai poissaoloon, muuttoon tai läheisen kuolemaan.

Tarinaniskijä vauhdissa

Lapsen puhe, myös sanojen taivuttelu, alkaa olla kieliopillisesti melko oikeaa. Hän keskustelee aiempaa sujuvammin sellaisinkin ihmisen kanssa, joka ei ole tottunut keskustelemaan lasten kanssa. Viisivuotias hallitsee yli 2 000 sanaa. Hän ymmärtää sanat ja sananlaskut sananmukaisesti ja konkreettisesti. Pilvenpiirtäjä on tämänikäiselle ihminen, joka piirtää pilven. Sananlasku ”minkä taakseen jättää, sen eestään löytää” saattaa lapsen mielestä tarkoittaa vyötä. Hän saattaa liioitella puheessaan. Jos lapsen puhe on epäselvää, äänne- ja tavut sekoittuvat tai hänellä on äännevirheitä, asiasta kannattaa kertoa neuvolassa.

Numerot kiinnostavat lasta. Hän osaa laittaa erisuuruiset palat suuruusjärjestykseen. Hän ei kuitenkaan ole varma, että kaksi puolikasta on yhtä paljon kuin kokonainen. Jos kaveri saa kaksi banaanipuolikasta ja hän kokonaisen banaanin, hänen mielestään kaveri sai enemmän.

Lapsi pystyy kertomaan melko tarkasti kokemuksiaan. Hän juttelee mielellään päivän tapahtumista ja kertoo lomakuulumisensa. Hänellä on omia mielipiteitä. Nelivuotias odottaa muiden keskustelevan hänen kanssaan ja kuuntelevan häntä. Hän on tosin itse mieluummin äänessä kuin kuuntelee muita. Tarinointi ja juttuhetket aikuisen kanssa kehittävät lapsen sanavarastoa, ajattelua ja muistia.

Lapsi pystyy keskittymään aiempaa paremmin asioihin. Hän rakastaa kertomuksia ja jaksaa seurata pitkiä, rönsyileviä satuja. Hän on saduissa kaikkiruokainen ja kuuntelee uusia kertomuksia mielellään. Tosin moni tämänikäinen toivoo kuulevansa saman sadun aina vain uudelleen. Tuttu satu on lapsesta turvallinen ja ennalta-

arvattavana rauhoittava. Lapsi osaa erottaa sadun todellisuudesta.

Käsitteet hallussa

Tämänikäinen lapsi osaa käyttää ja ymmärtää eroja, sijantia, liikettä ja aikaa ilmaisevia käsitteitä:

- samanlainen–erilainen, vähän–paljon, lyhyt–pitkä
- alla–päällä, edessä–takana ja vieressä
- nopeasti–hitaasti, ylös–alas ja edellä–perässä
- ennen–jälkeen, aikaisin–myöhään, tänään–huomenna.

Tiedonjanoon

Lapsen tiedonnälkä on suuri. Hän on kiinnostunut eläimistä, avaruudesta, menneistä ajoista ja muista maista. Lapsi nauttii oppimisesta, kun hän huomaa, että tiedon hankkiminen ja jakaminen on vanhemmastakin mukavaa. Yhteiset havainnot ympäristöstä, vuodenaikojen muutosten seuraaminen ja luonnon tutkiminen tukevat lapsen kehitystä. Lapsi poh-tii kovasti ilmiöiden syitä ja tapahtumien syy-yhteyksiä. Hän haluaa tietää vastaukset miksi- ja mistä tehty -alkuisiin kysymyksiinsä.

Elämän tarkoitus, syntymä, kuolema, sota ynnä muut vaikeat asiat kummastut-tavat. Lapsen kysymyksiin kannattaa vas-tata rehellisesti, yksinkertaisesti ja vain siihen, mitä lapsi on kysynyt. Vastakysy-mys ”mitä itse ajattelet” selvittää lapsen kypsyystason. Sen avulla selviää myös se, millaista vastausta lapsi on vailla. Vastaus lapsen kysymykseen riittää. Tarkempien selvitysten aika on myöhemmin. Vaikka tämänikäisellä riittää kysymyksiä, niihin kaikkiin pitäisi vastata asiallisesti ja kärsivällisesti.

Vauvojen alkuperä, sukupuolierot ja omat sukuelimet kiinnostavat lasta. Hän kyselee, mistä hän on tullut. Hän haluaa tietää, kuinka vauva pääsee äidin vatsaan ja sieltä pois. Lapsi voi innostua kysymään vanhempiensa yhteiselämästä hankaliakin asioita. Hänelle voi selittää, että vanhem-milla on omat salaisuutensa, eivätkä ne kuulu lapsille. Jos lapsi kysyy sukuelimistä, hänelle voi kertoa, että ne ovat jokaisen ihmisen omaa yksityistä aluetta, ja jokai-

nen määrää itse niiden katsomisesta ja koskettamisesta.

Läheisen ihmisen kuolema saa lapsen usein kysymään kuolemasta ja kuoleman jälkeisestä elämästä. Vastaa lapsen kysy-myksiin oman vakaumuksesi mukaisesti ja lohduta. Älä väheksy lapsen ajatuksia, vaikkeivät ne vastaisi omaa käsitystäsi. Lapselle voi näyttää omat, läheisen kuole-masta johtuvat kipeät tunteet. Näin lapsi kokee, että hän voi puhua kanssasi myös sellaisista asioista, jotka itkettävät.

Tunteet tutuiksi

Lapsen tunteet ovat eriytyneet käsittä-mään ilon, surun, tyytyväisyyden, kiukun, pettymyksen, häpeän, pelon ja hämmäs-tyksen. Lapsen tunne-elämän kehittyymi-selle on tärkeää, että vanhempi pyrkii tunnistamaan tunteen, jonka vallassa lapsi kulloinkin on. Lapsi tarvitsee apua varsinkin ikävien tunteiden tunnistamisessa. Tunteiden tunnistamisessa vanhempien tehtävänä on koettaa tavoittaa lapsen tunnetiloja ja pyrkiä nimeämään niitä. He iloitsevat yhdessä lapsensa kanssa ja loh-duttavat, kun lapsi kaipaa lohtua. Äiti ja isä voivat sanoa lapselleen ”olet selvästi pettynyt ja kiukkuinen, kerro, mikä sinua kiukuttaa”. Lapsen on saatava kokea, että vanhemmat tietävät, miltä hänestä kul-loinkin tuntuu ja sietävät hänen tunte-muksiaan ja auttavat niistä selviämisessä. Näin lapsi oppii vanhemmiltaan, että eri-laisten tunteiden kanssa pärjää.

Tämänikäinen lapsi alkaa käyttää myös itse sanoja ilmaisemaan tunteitaan. Myös vanhemman on tärkeää pukea sanoiksi

omia tunteitaan. Lapsi alkaa myös ymmär-tää, mitä erilaisten tunteiden ilmaisusta seuraa. Sen pohtiminen yhdessä auttaa lasta hillitsemään itseään ja pohtimaan oman käyttäytymisen seurauksia.

Tämänikäinen on omastakin mielestään yksilö oikeuksineen. Hänen pitää antaa tehdä valintoja ja hänen mielipiteitään ja toiveitaan tulee kunnioittaa tiettyyn

rajaan asti. Aikuinen tekee päätökset sekä luo säännöt ja rajat. Sääntöjen ja rajojen tarkoituksena on suojella lasta vaaroilta, totuttaa häntä yhteiselämän pelisääntöihin ja opettaa tulemaan toimeen itsensä kanssa. Säännöt ja niiden johdonmukai-nen noudattaminen tuovat turvallisuuden tunnetta ja kasvattavat lapsessa kärsivälli-syyttä ja joustavuutta. Kun lapsella on

selkeät säännöt, hän tietää mitä häneltä odotetaan ja millaisia seurauksia hänen käyttäytymisellään on. Elämä on tällöin ennustettavampaa.

Rajat helpottavat elämää

Rajojen asettaminen lapselle ei ole helppo tehtävä. Lapsi pettyy ja vanhempien on kestävä lapsen pettymyksiä ja kiukutte-
lua. Kun vanhemmat pysyvät lujina eivätkä anna periksi, lapsen elämä on selkeämpää. Pettymykset ovat osa elämää. Ne vievät lapsen kehitystä eteenpäin. Vanhempien tehtävänä on arvioida, milloin ja miten ja minkälaisen pettymyksen kanssa lapsi pystyy tulemaan toimeen. Arvioiminen on vaikeaa, koska tilanteet vaihtelevat. Lapsensa parasta haluavat vanhemmat kuitenkin ymmärtävät, milloin pettymyksen tuottaminen lapselle on kohtuullista. Arviointivirheet voi onneksi aina korjata. Lapsen lähipiiriin kuuluvilla aikuisilla olisi hyvä olla yhdenmukaiset kasvatuseriaat-
teet ja -tavat.

Sylissä saa kiukutella

Rajat ja niiden noudattaminen saavat lap-
sen usein kiukuttelemaan. Äidin ja isän pitää kestää lapsensa kiukkoa ja opettaa häntä selviämään tunteenpurkauksistaan. Kun lapsi kiukuttelee, hän tarvitsee rauhallisesti puhuvaa aikuista, joka vakuut-
taa, että asiat ovat ihan kohta hyvin. Tällöin lapsi oppii, ettei hänen raivonsa ole uhka. Aikuisen turvallinen läheisyys kiukun keskellä kertoo lapselle, että pettymyksistä, pahasta olost ja kiukusta

Kapina kotona

Lapsi neuvottelee, vetoaa, hymyilee, marisee tai laittaa koko vetovoimansa peliin saadakseen, mitä haluaa. Kun kiellät häntä, hän voi komentaa sinua olemaan hiljaa. Jos nelivuotias tulee mielestään kohdelluksi epäoikeudenmukaisesti, hän antaa sen kuulua!

Anna kiihtyneen lapsen puhaltaa enimmäkseen höyryt ulos, kuuntele rauhallisesti. Puhu vasta, kun lapsi on lopettanut. Selitä hänelle, että nyt on hänen vuoronsa kuunnella. Perustele hänelle kieltoasi niin, että hän sen ymmärtää. Kerro hänelle, mitä tapahtuu, jos hän rikkoo sääntöä. Katso lasta silmiin, kun annat hänelle ohjeita tai kiellät häntä. Hän ymmärtää tällöin, että olet tosissasi.

Lapsi alkaa ymmärtää aikuisen antamien sääntöjen merkityksen. Hän yrittää kovasti toimia niiden mukaisesti, mutta ilman aikuisen tukea se ei vielä onnistu. Hän tuntee syyllisyyttä tehdessään jotakin kiellettyä. Hän oppii parhaiten pyytämään anteeksi esimerkiksi. Jos äiti ja isä osaavat anteeksi-
pyytämisen taidon, lapsikin oppii sen.

selvitään. Lapsen luottamus elämään ja ihmisiin vahvistuu.

Lapsi ei pysty hillitsemään itseään, jos hänelle huudetaan. Ruumiillinen kuritus on lainvastaista. Lapsi rauhoittuu nopeammin, kun hän huomaa, että aikuinen pystyy hallitsemaan ikävätkin kokemukset. Vanhemmilla on lupa suuttua ja näyt-

Sääntöharjoituksia

Joillekin lapsista sääntöjen ja ohjeiden noudattaminen on tavallista vaikeampaa. Lapsi tarvitsee silloin ylimääräistä harjoitusta. Parasta on aloittaa pienin askelin. Lapsi saa kokea osaavansa jo osan ja lopulta koko asian. Vanhempi huolehtii harjoittelusta ja kannustaa lasta siihen.

Jos lapsi ei noudata ohjeita, hänelle ei kannata toistaa samaa asiaa moneen kertaan. Hän ymmärtää paremmin, jos sanal-

linen ohje yhdistetään malliin. Hän ei jaksa kuunnella jatkuvaa ohjeiden tulvaa. Jatkuvat kiellot kasvattavat vastarintaa. Ne saattavat saada aikaan sen, ettei lapsi enää noudata ohjeita lainkaan.

Kodin ulkopuolisissa tilaisuuksissa lapsi oppii, että jokaisessa paikassa on omat käyttäytymissääntönsä. Ravintolassa syödään ja nukketatterissa katsellaan näytelmää, puistossa juostaan ja peuhataan.

Elämässä tarvitaan sääntöjä ja niiden noudattamista voi ja kannattaa harjoitella. Parasta on aloittaa pienin askelin. "Peli on mukavampaa, jos kukaan ei huijaa."

i Vaikeita tunteita

Vanhempana on normaalia tuntea joskus väsymystä, kiukkua, turhautumista ja kielteisiä tunteita lasta kohtaan. Välillä voi tuntea riittämättömyyttä kiireisessä perhearjessa. Pysähdy pohtimaan, mikä on teidän perheessänne tärkeää. Ole avoin perheenne hyvinvointia tukeville muutoksille. Kuinka pidät huolta omasta hyvinvoinnistasi? Mielialasi ja toimintatapasasi vaikuttavat koko perheeseen. Uskalla pyytää apua kumppaniltasi, ystäviltäsi tai käänny ammattiavun puoleen. Puhuminen selkeyttää ajatuksia ja tekee tilaa ratkaisuille. Kun sinä voit paremmin, myös perheesi voi paremmin.

tää suuttumuksensa, kunhan tilanne pysyy aikuisen hallinnassa.

Vaikka kuinka suuttuttaisi, lapsi ei saa vahingoittaa itseään eikä muita eikä rikkoa esineitä. Pettynyt ja mielensä pahoittanut lapsi kaipaa lohdutusta ja ymmärrystä. Monet lapset tarvitsevat turvallista syliä, jossa oppii rauhoittumisen taidon. Kun lapsi pääsee kiukkuisenakin syliin, hän ymmärtää, että ikävätkin tunteet ovat sallittuja. Hän tajuaa, että hän on kiukuttelustaan huolimatta vanhemmilleen rakas.

Toiset tarvitsevat rauhoittuakseen yksinoloa. Kiukkunsa kanssa rauhoittumaan menevälle lapselle on hyvä kertoa, että vanhempi on viereisessä huoneessa ja lapsi voi tulla vanhemman luokse heti, kun

siltä tuntuu. Asiasta on puhuttava lapsen kanssa yksinolon jälkeen.

Lasta ei muutenkaan saa jättää yksin selvittämään pettymyksiään ja tuntemuksiaan. Hän voi kokea sen merkkinä siitä, että vanhemmat pelkäävät kiukkuista lastaan. Se saa lapsen pelkäämään omia tunteitaan ja pitämään niitä hallitsemattomina. Kun tilanne on ohi, lapsen kanssa pitää keskustella hänen käytöksestään. Hänen on hyvä tietää, miksi kyseisenlaisista käytöstä ei hyväksytä ja miksi hän ei saa periksi, vaikka olisi kuinka hurja tahansa.

Hyvä, paha, oikein vai väärin?

Lapsen moraalien kehityksen kannalta on tärkeää, että hän oppii kaikkien tunteiden ja niiden näyttämisen olevan sallittua, kielteistenkin. Lapsen on hyvä tietää, että hän saa olla väsynyt. Hän oppii näkemään, että hänellä on oikeus saada hoitoa ja hellyyttä. Jos lapsen tarpeisiin vastataan, hän oppii, että hän ja hänen mielipiteensä on tärkeitä. Hänestä tuntuu, että hän pystyy vaikuttamaan ympäristöönsä.

Kun lapsi saa vanhemmiltaan läheisyyttä ja myötätuntoa, hän oppii osoittamaan niitä toisille. Hän osaa osoittaa huolestumisensa, kun toinen itkee ja osaa lohduttaa surevaa. Hän rohkaistuu hakemaan lohdutusta vaikeissa tilanteissa, jos hän on itse saanut sitä aikaisemmin.

Tässä iässä lapsen moraaliset tunteet ja käsitykset kehittyvät nopeasti. Lapsi alkaa pohtia hyvän ja pahan eroa ja kyselee varmennusta omille käsityksilleen. Hän ymmärtää oikean ja väärän eron. Lapsella on myös hyvin tarkka käsitys

siitä, mikä on oikeudenmukaista ja mikä ei. Jos hän joutuu omasta mielestään epäoikeudenmukaisesti kohdelluksi, hän suuttuu tosissaan. Hän vaatii hyvitystä eikä rauhoitu ennen kuin asia on korjattu.

Teon seuraus ratkaisee lapsen mielestä sen, onko teko oikea vai väärä. Tarkoituksella ei ole hänestä väliä. Esimerkiksi jos toinen lapsista kaataa vahingossa maali-purkin lattialle, lapsesta teko on väärä, koska maalia leviää lattialle paljon. Sen sijaan se, joka roiskauttaa tahallaan seinälle maaliroiskeen, ei ole lapsen mielestä tehnyt mitään väärää.

Tämänikäisen lapsen vanhempien kannattaisi karsia valkoiset valheet tavoistaan. Lapsi ei erota toisen tunteita säästävää valhetta totuutta väärastelevästä valheesta. Valkoisia valheita ympärillään kuullut lapsi oppii helposti valehtelemaan.

i Monenlaisia sääntöjä

- **Vaarasäännöt** suojelevat lasta tapaturmilta: veitsiin ei kosketa.
- **Yhteiset pelisäännöt** totuttavat yhteiselämään: toisen leluilla ei leikitä ilman lupaa.
- **Mukavuussäännöt** saavat elämän sujumaan: mihin aikaan viikonloppuna voi mennä kaveria hakemaan ulos.

Lapsi voi ottaa tavaroita kaupasta tai kaverilta ilman lupaa. Hän voi myös turvautua valheisiin. Näpistelyihin ja valehteluun on aina puututtava. Lapsen on ymmärrettävä, milloin ja miksi hänen tekonsa on väärä. Aikuisen on hyvä muistaa, että hän voi arvostella lapsen tekoja, muttei lasta ihmisenä.

Arvokas, kiva leikki

Lapsi leikkii mielellään todenkaltaisia kuvittelu- ja roolileikkejä. Kauppaleikit, näyttöleminen, eläinhahmoihin eläytymisen, palapelit ja rakennussarjat, myös aikaansaannosten rikkominen, kiehtovat. Sääntöleikit kuuluvat tämänikäisen elämään. Lapset sopivat säännöt, roolit ja tehtävät tarkasti etukäteen. Lapsi alkaa olla hyvä seurapeleissä. Hän oppii säännöt, hän tekee nopeasti huomioita pelitilanteen muuttumisesta ja hänellä on jo hyvä muisti. Pelit ovat paitsi hauskoja, ne opettavat myös kestävästi häviötä. Häviöminen ei ole helppoa, joten aikuista tarvitaan vielä.

Leikkikaverit opettavat lapselle tärkeitä yhteiselämän taitoja. Lapsi oppii leikeissä jakamaan ja odottamaan vuoroaan. Hän oppii noudattamaan sääntöjä ja ilmaisemaan omia ja ottamaan toisten toivomuksia huomioon. Leikki kasvattaa omatoimisuuteen ja kehittää oikeudenmukaisuuden tajua. Roolileikeissä lapsi oppii eläytymään toisen tunteisiin.

On tärkeää arvostaa lapsen leikkiä ja varata hänelle siihen aikaa, tilaa ja rauha. Tämänikäinen keksii yleensä leikkinsä itse. Aikuisen ei tarvitse puuttua siihen, ellei leikki uhkaa muuttua vaaralliseksi. Toivottavaa on, ettei aikuinen puutu leikkiin, vaikka sen aiheuttama meteli ja sekaisuus häntä häiritsisivätkin. Lapsi nauttii siitä, kun hän saa joskus jättää leikkinsä kesken ja lelut hujan hajan lattialle. Valmiiseen leikkiin on mukava palata myöhemmin. Leikin on hyvä antaa pysyä leikkinä. Asiana, josta lapsi saa iloita ilman minkäänlaisia tavoitteita ja suorituspaineita.

Yhdessä on kivempaa

Tämänikäinen pärjää jo hyvin ryhmässä toisten lasten kanssa. Hän voi olla eri ryhmässä erilainen. Hän saattaa olla toisessa joukossa porukan hiljaisiin, sivustaseuraaja, ja toisessa puhelias leikkiinkutsuja. Lapsi kertoo ystävästään tarkkoja yksityiskohtia ja kertoo, miksi viihtyy heidän kanssaan. Hän tarvitsee toisten lasten seuraa ainakin muutamina päivinä viikossa. Hyvä olisi, jos lapsi saisi kutsua kavereitaan kotiinsa ja vieraila heidän luonaan. Vanhempien kannattaisi tutustua lapsen leikkikavereiden vanhempiin ja kotiin, jossa lapsi vierailee. Kun lapsi saa leikkiä mahdollisimman monen lapsen kanssa, hän saa kokemuksia ihmisten erilaisuudesta.

Lapsi suhtautuu aiempaa myötätuntoisemmin ja ymmärtäväisemmin itkeviin kavereihinsa. Hän lohduttaa ja koettaa saada murheellisen paremmalle tuullelle.

Lapset ovat kaverinkaipuussaan yksilöllisiä. Lapsi saattaa viihtyä hyvin yksin. Ystävyyteen pakottaminen tai ystävyyssuhteiden rajoittaminen eivät kehitä lapsen sosiaalisia taitoja. Aikuisen ei pidä puuttua lapsen sosiaalisiin suhteisiin kuin ääritilanteissa.

Jokainen lapsi haluaisi omistaa isän ja äidin kokonaan. Sisarusket ovat lapsen mielestä leikkiveroita, toisaalta ikäviä tunkeilijoita lapsen ja vanhemman välissä. Sisarusken välinen kateus kuuluu lapsiperheen elämään. Jokainen lapsi tarvitsee oman persoonallisuutensa ja erityistarpeidensa huomioimista. Kuopus kaipaa yhtälailla uusien taitojensa ihailua kuin esikoinenkin aikanaan.

Kokemus siitä, että vanhemmat rakastavat minua omalla itsenäni, on jokaiselle yhtä tärkeä. Lasten keskinäisen vertailun välttäminen ja yhteisiin leikkeihin kannustaminen vähentävät sisaruskateutta. Myönteinen palaute hetkistä, joissa sisarusket tulevat hyvin toimeen keskenään, vahvistaa heidän keskinäistä suhdettaan. Yleensä sisaruskateus vähenee, kun lapset huomaavat sisarusket kivaksi leikkikavereiksi. Riidan sattuessa syyllisten etsiminen ei hyödytä. Parempi on pohtia yhdessä lasten kanssa, kuinka pulma ratkaistaan. Vanhempien on hyvä kertoa lapsilleen, mistä he ovat huomanneet, että sisarusket rakastavat ja ihailevat toisiaan.

Vinkkejä riitatilanteiden hallintaan

Lasten riidat ratkeavat yleensä itseltään. Jos lapsesi on vaikea tulla toimeen toisten kanssa, hän tarvitsee harjoitusta. Voit kertoa lapselle, miten hänen käyttöksensä vaikuttaa muihin ihmisiin. Voitte lapsen kanssa pohtia, miltä kaverista tuntuu ja miksi hän pahoitti mieltään. Jos lapsesi suuttuu helposti, miettikää, miten toimia silloin, kun alkaa kiukuttaa. Ohjaa lapsesi käyttäytymistä niin, ettei hän koe olevansa jatkuvasti arvosteltavana tai syytettävänä.

Rajat ja käytöstavat kuuluvat myös kaveriseuraan. Vanhempien on valvottava, että lapsi toimii kaveripiirissä opetetulla tavalla. Ketään ei lyödä, hännätä eikä nimitellä. Toisen ihmisen heikkouksien osoittaminen on kiellettyä.

Lapsi eri ikävuosina -sarja kertoo lasten hoidosta, kasvusta ja kehityksestä sekä lapsen ja vanhemman välisestä vuorovaikutuksesta syntymästä kouluikään. Käytännön vinkit rohkaisevat vanhempia kuuntelemaan ja kannustamaan lasta.

MANNERHEIMIN
LASTENSUOJELULIITTO

Mannerheimin Lastensuojeluliitto on kansalaisjärjestö, joka edistää lapsen oikeutta hyvään ja onnelliseen lapsuuteen.